

סלפי עם המסאי:

תיירים, מהגרי עבודה ומקומיים באי זנזיבר

Selfie with the Maasai:

Tourists, migrant workers and locals in Zanzibar

צהלה סרמונטה / Tsahala Sermoneta

ניר אביאלי / Nir Avieli

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה

אוניברסיטת בן גוריון

Department of Sociology and Anthropology

Ben Gurion University

דוא"ל : tsahala@post.bgu.ac.il

תקציר: מאמר זה עוסק במפגש שבין התיירים המערביים המבקרים באי זנזיבר ומארחיהם המקומיים לבין בני שבט המסאי, אשר מהגרים אל האי במהלך עונת התיירות. באמצעות תצפית משתתפת אתנוגרפית בחנו את האופנים המגוונים שבהם חווים התיירים, תושבי האי, המהגרים מן היבשת, ובני המסאי עצמם, את נוכחותם של בני המסאי באי ואת השתלבותם בתעשיית התיירות כשומרים בשכר, אטרקציה אקזוטית, סוחרי מזכרות, וכעובדים בתעשיית המין. נוכחותם של בני המסאי בזנזיבר מתבטאת בראש ובראשונה בשימוש שלהם באלמנטים חומריים מתוך הרפרטואר התרבותי שלהם: גלימות אדומות, חרבות, אלות ותכשיטים, אשר מסמנים אותם כ"מסאיי". אולם לצד אלמנטים מסורתיים (או ניאו-מסורתיים) אלו, משתמשים בני המסאי גם באלמנטים מודרניים, בעיקר סמרטפונים ומשקפי שמש אופנתיים. אנו טוענים שהפרקטיקה אשר משלבת אלמנטים חומריים מסורתיים והיפר-מודרניים כאחת מערערת את ועל הדיכוטומיות שעליהן מושתתת תעשיית התיירות: הזר והמוכר, האורח והמארח, המסורתי והמודרני, האותנטי והמזויף. ערעור זה הופך את נוכחותם של בני המסאי בזנזיבר ואת המפגשים שלהם עם בני קבוצות אחרות באי לאמביוולנטיים ומטרידים, ומאלץ את התיירים, המקומיים ובני המסאי לחשוב באופן מתמיד על ההגדרות והפעולות החברתיות בזירה הדינמית של התיירות המודרנית, ועל מגוון המשמעויות אשר מוקנות להן.

מילות מפתח: מסאי, זנזיבר, תיירות, מטריאליות, אורחים, מארחים

Abstract: This article deals with the recent emigration of the Maasai warriors from North-Western Tanzania to the Island of Zanzibar. Using ethnographic participatory observations, we examined the diverse ways in which tourists, locals, immigrants from the continent, and the Maasai people themselves, experience the presence of the Maasai people in the island. Specifically, their participation in the tourism industry as paid guards, as souvenir sellers, and as workers in the sex industry. We claim that the Maasai presence is manifested by material elements drawn from their cultural repertoire marking them as "Maasai": red capes, swords, clubs, and jewelry. Besides traditional, or neo-traditional elements, the Maasai use modern smartphones, sunglasses, and social media. We claim that the practice combining traditional and hyper-modern materiality disrupts the touristic dichotomies: foreign and local, host and guest, authentic and fake.

The subversive presence of the Masai people and their contact with other local groups and tourists are ambivalent and disturbing. In turn, the dynamic scene of modern tourism forces tourists and locals in Zanzibar to question definitions, social maneuvers, and meanings assigned to tourism.

Keywords: Masai, Zanzibar, tourism, materiality, Hosts, Guests

מבוא

הסתובבתי משועממת, סורקת את רצועת החוף בתקווה למצוא מישחו מעניין לדבר אתו. השמש להטה והתיירים הסתתרו בחדריהם הממוזגים במלונות החוף המפוארים. מוכרי המזכרות המקומיים זיהו את האפשרות להפסקה ובהיעדר לקוחות משופעים בדולרים פנו ליהנות ממנת האוגלי (דייסת תירס) היומית שלהם. עמדתי לצאת להפסקה בעצמי, כשזיהיתי פתאום תנועה על החוף. הגברים הצעירים בני שבט המסאי, עוטים גלימות אדומות וחמושים בחניתות, אלות וחרבות, אשר שוטטו עד אותו הרגע בחוסר מעש על החוף, החלו לצעוד חדורי מטרה לכיוון מערב. הניגוד בין גווני הטורקיז של המים והלובן הבוהק של החול לבין גלימותיהם האדומות וצלליותיהם הכהות היה יוצא דופן. עקבתי אחריהם נרגשת מהתחושה שסוף סוף מתרחש משהו. הגעתי לאזור שהוקצה לחנויות המזכרות של בני המסאי הרחק מן החוף: כוכים זעירים, יריעות ברזנט כתומות ומדפים מאולתרים מעץ עליהם הונחו צמידים צבעוניים העשויים מחרוזים, אשר יוצרו בסין כנראה. חיפשתי את בנג'מין (כך הציג את עצמו), מי שהפך בהדרגה לאחד מבני השיח המרכזיים שלי בשל האנגלית הטובה שלו, הסקרנות שהפגין, מראהו המצודד, והאינטראקציה עמו שהייתה נעימה במיוחד. מצאתי אותו משוחח בהתלהבות עם שניים מחבריו. לשאלתי על המתרחש הוא השיב ש"מישהו חולה". "חולה במה?" שאלתי מבולבלת, "הוא עצוב, ולא מדבר עם אף אחד". "אז מה עושים עכשיו?" שאלתי. "מוציאים את הרוחות" הייתה התשובה. בנג'מין הצטרף למעגל הארגמני שנוצר על החוף. סביב בני המסאי נוצר מעגל נוסף של סקרנים: בנוסף אלי היו שם שלושה שוטרים מקומיים, שתי תיירות בבגדי ים זעירים ומוכרת מקומית של קעקועי חינה ומסאז', אשר הפכה לפרשנית לענייני מסאי עבור הצופים הזרים. אל מרכז המעגל פסע בחור שפוף מלווה בשני לוחמי מסאי מבוגרים יותר, שהחלו לקשור חוטים צבעוניים על ידיו ורגליו. במקביל, החלו בני המסאי להעביר ביניהם בקבוק מלא בנוזל ורוד (שמאוחר יותר הסתבר כחלב מעורב בדם). כל אחד לגם לגימה קטנה והעביר לאדם הסמוך לו. את הנוזל הם לא שתו אלא ירקו, כל אחד בתורו, אל

עבר החולה שעמד במרכז המעגל. בשלב הזה, נשלפו הסמרטפונים והחל תיעוד אינטנסיבי. אני צילמתי סטילס, והתיירים האחרים צילמו סרטוני ווידאו – כולנו מנסים לתפוס זוויות טובות לתיעוד האירוע החרוג, על כל האסוציאציות הנלוות אליו: "מסורתי", "אותנטי", "פרימיטיבי", "אפריקאי", "פראי", שהתרחש לעיני כל בצהרי היום, לצד בתי המלון המודרניים, המסעדות והפאבים, ולצלילי מוזיקת פופ אמריקאית. הסמרטפון הנוסף היה דווקא של אחד מבני המסאי שעמדו במעגל, על חניתו, גלימתו האדומה ומלמד הבקר שלו. גם הוא תיעד את המתרחש. אחר כך צפו סמרטפונים נוספים בידיהם של לפחות עשרה משישים לוחמי המסאי שעמדו במעגל, משתלבים בטבעיות ביריקות ובניסיון לגרש את הרוחות הרעות.

איור 1: הטקס המתואר על החוף, ננגווי, 31.7.19

הטקס המתואר על החוף, ובעיקר התגובות שהוא עורר בצופים ובמשתתפים, מהווים דוגמה למורכבות שבנוכחותם של בני המסאי במרחבים התיירותיים של זנזיבר, ולאופנים המגוונים שבהם חווים אותה תיירים ממדינות שונות, תושבי האי, ומהגרים מן היבשת אחריהם אנו מתחקים במאמר זה, המבוסס על מחקר אתנוגרפי שנערך בזנזיבר ב-2018 ו-2019.

בראשית שנות האלפיים החלו גברים צעירים בני שבט המסאי, אשר מתגוררים בצפון טנזניה, להגר באופן עונתי לאתרי התיירות בזנזיבר ולעבוד בהם. בתחילה הם הועסקו בעיקר כמאבטחים במלונות, אך מאוחר יותר החלו לעסוק גם במכירת מזכרות לתיירים. חלקם מספקים שירותי מין בתשלום (Hooli, 2017; Salazar, 2018). כמו באתרים תיירותיים רבים בהם המאפיינים החומריים המקומיים שונים מאד מאילו המקובלים בתרבויות המוצא של התיירים ולכן הופכים למוקד המבט התיירותי (Urry, 2002), גם נוכחותם של בני המסאי באזורי החוף בזנזיבר מזוהה ומתבטאת בעיקר מרכיבים המטריאליים שלהם: הגלימות האדומות, החרבות, החניתות, התכשיטים וסנדלי העור המעוטרים בחרוזים. אולם השילוב של אלמנטים חומריים אלו בשימוש שהם עושים באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, ובראשם הסמרטפון, מערערים את ועל הדיכטומיות הקלאסיות שעליהן מבוססת תעשיית התיירות המודרנית: הזר והמוכר, האורח והמארח, המודרני והמסורתי, היומיומי והיוצא-מן-הכלל (Urry, 1992). כך למשל התיירים רואים בטלפונים הסלולריים מרכיב מטריאלי סטנדרטי בחייהם, אך כשמכשירים כאלה נמצאים בידי המסאי הם מקבלים משמעות מורכבת: יוצאי דופן ("תראה את המסאי מדבר בסלולרי - צלם את זה מהר...") וטריטוריאליים כאחת (משום שגם לתיירים יש סמרטפון, בו הם משתמשים באופן דומה לבני המסאי, כולל לצורך תיעוד הטקס שתואר לעיל).

העיסוק בקטגוריות מבחינות בשדות התיירותיים כגון אורח ומארח, זר ומקומי, מודרני ומסורתי, אותנטי ומזויף, ומיון השחקנים בזירה התיירותית לקטגוריות "המתאימות", עומדים בלב הדיון התיאורטי באנתרופולוגיה של התיירות מאז שנות השבעים (MacCannell, 1976; Cohen, 1979; Nash, 1981; Sherlock, 2001; Picken, 2006; Smith, 1977, 1989; Chambers, 2007). במאמר זה נראה כיצד בחופי זנזיבר מתרחשים תהליכים שאינם מתכתבים עם הדיכטומיות והטיפולוגיות הקלאסיות המאפיינות את השדה התיירותי, ובייחוד את זה המיוחס לאפריקה. נטען כי הנוכחות של בני המסאי בחופי זנזיבר, לבושים בגלימותיהם האדומות, חמושים בחניתות ואלות, כשהם אוחזים בטלפון הסלולרי, עושים סלפי ומרכיבים משקפי שמש אופנתיים מעוררת בלבול, אי נוחות, ומתח, ומשרטטת מטריצה דינמית של יחסים בין השחקנים השונים, אשר מבוססת על מגוון משתנים ועל חילוף תפקידים וקטגוריות מתמיד.

תיירות מערבית באפריקה

תיירות מוגדרת כפעילות פנאי או כבילוי לטווח הקצר מחוץ לסביבת המגורים או העבודה, מתוך כוונה לחזור לקהילת המוצא ("הביתה") לאחר ימים, שבועות או חודשים אחדים (Burkhardt & Medlik, 1981). בעולם המודרני, לתיירות ולפעילויות הקשורות בה תפקיד חשוב בבניית השקפות

עולם וזהויות, שכן הן מהוות גורם מרכזי בעיצוב האופן שבו אנו חווים מקומות, תרבויות ואנשים שונים, וכן את האופן שבו "אחרים" אלה רואים ומבינים אותנו ואת הסביבה היומיומית שלנו (Saarinen & Manwa, 2008).

מבחינה תיירותית, אפריקה - על מגוון החברתי, התרבותי, הכלכלי, האתני, השפתי והאקולוגי העצום שבה - אמורה להוות יעד אטרקטיבי במיוחד (Frankel, 2010), בעיקר מכיוון שהיא עונה על ההגדרות השונות של אותנטיות אשר נתפסת בספרות כמוטיבציה מרכזית של תיירים (MacCannell, 1973, 1976; Brown, 1996; Bruner, 1989, 1994; Cohen, 1979a, 1988; Daniel, 1996; Ehrentraut, 1993; Harkin, 1995; Hughes, 1995; Littrell, Anderson & Brown, 1993; Moscardo & Pearce, 1986; Pearce & Moscardo, 1985, 1986; Redfoot, 1984; Salamone, 1997; Selwyn, 1996a, Shenhav-Keller, 1993; Silver, 1993; Turner & Manning, 1988; Wang, 1997a). אולם הידע המועט והמוטה שמחזיקים רבים מתושבי הצפון הגלובאלי על היבשת ותושביה, תחושת הריחוק החברתי, הלשוני והתרבותי, והחשש מפני חוסר יציבות פוליטית, שיעורי תחלואה גבוהים ומחסור בשירותים רפואיים בסיסיים, הופכים את ארצות אפריקה, בעיקר אלו שמדרום לסהרה ("אפריקה השחורה" בלשון תעשיית התיירות) ליעדים שנתפסים כמסוכנים בהשוואה לכל יעד אחר (Carter, 1998; כתר, אברהם, 2010). תחושות אלו מבוססות על דימוי שלילי, כוללני ואחיד המיוחס ליבשת כולה, ללא הבחנה בין המדינות המרכיבות אותה, למרות ההבדלים הניכרים ביניהן (Opoku & Hinson, 2006; Glasser, 2006). דימויים אלה הושפעו מאוד מכלי התקשורת המסורתיים (טלוויזיה, רדיו ועיתונות כתובה), אשר הציגו בעיקר את הטבע הפראי ואת בני השבטים "הפרימיטיביים", וכן את העוני והאלימות, תוך התעלמות מהממדים המודרניים, האטרקטיביים והאופטימיים של החיי היומיום במדינות רבות ביבשת, ומן התהליכים הדמוקרטיים והשיפור בחינוך ובתשתיות הרווחים בהן (Walker & Rasamimanana, 1993; Stock, 2004).

המוטיבציה המרכזית של תיירים מערביים הבוחרים להגיע לאפריקה למרות תחושת הסכנה מבוססת על ההנחה הדמיונית שזהו מקום שבו יוכלו למצוא, לצד "טבע טהור ולא פגוע", שרידים אנושיים פרימיטיביים של תקופה קודמת שטרם נפגעה מן המגע עם התרבות המערבית המודרנית. את "השרידים הפרימיטיביים" הללו מייצג "היליד", אשר נתפס כא-היסטורי, קפוא בזמן, ולכן אותנטי: "Nothing changes the native self, which is frozen in time, immobile, and apparently incapable of learning and changing" (Bruner, 1991: 240-241).

המבנה התיירותי הזה מייצר פרדוקס: באורח החיים הפרה-קולוניאלי, שאותו מבקשים התיירים הלבנים לראות, פגעו בצורה משמעותית דורות קודמים של אירופים. לפיכך, בהתאם

להצבעתו של הובסבאום (Hobsbawm, 1994), על "מסורות מומצאות", התרבות האפריקאית המקורית, מומצאת מחדש ומבויתת (McCannell, 1976) בהתאם לדמיונם ולהעדפותיהם של התיירים, אשר זוכים לקבל את מה שהם מוכנים או מסוגלים לשלם עבורו (Bruner, 1991; Echtner & Prasad, 2003; Bruner, 2001; Wijngaarden, 2010; Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994). כמו במקומות נוספים, גם באפריקה ענף התיירות מתאפיין בחוסר איזון כלכלי-חברתי חריף, ובכך שאת תכניו מכתיבים התיירים והתעשייה, ולא הצרכים והערכים של המקומיים (Saarinen & Manwa, 2008).

המפעל התיירותי ומאפייניו משפיעים במהירות ובעצמה על אותן מדינות באפריקה שבהן בולט המרכיב התיירותי. טנזניה היא דוגמה מובהקת לתהליכים כאלו: מנהיגי המדינה החליטו לאחר הליברליזציה הכלכלית בשנות השמונים של המאה הקודמת להפוך את התיירות למשאב כלכלי משמעותי (Nelson, 2012). בני שבט המסאי הם מרכיב בולט בתוכנית זו ונחשבים כאטרקציה מרכזית בענף התיירות במדינה (Melubo, 2019).

בני שבט המסאי

בני שבט המסאי, נוודים למחצה (Semi-nomadic), התגוררו במאתיים השנים האחרונות לערך ברמות הצחיחות של צפון טנזניה ודרום קניה (Fitzgerald, 2013). לצד בני הזולו (Zulu), הם הפכו לאחת מן הקבוצות האפריקאיות הבולטות בשיח הקולוניאלי (Sobania, 2002), בייחוד בגרמניה, אשר טנזניה (אז טנגניקה) הייתה בשליטתה (Kratz & Gordon, 2002). במהלך המאות ה-19 וה-20, הוצגו תמונותיהם של בני המסאי במופעי בידור שונים וחלקם אף השתתפו פיזית במופעים ובתערוכות קולוניאליות (Corbey, 1993). בהדרגה, התפשטו תיאורים של בני השבט גם מעבר לגבולות אירופה והחלו להופיע בספרי מסע מאוירים אשר עזרו בהפצת ובהטמעת הדימויים והסטריאוטיפים העוסקים במסאי (Kratz & Gordon, 2002).

הדימויים השונים של המסאי אורגנו סביב מושג ה"אותנטיות", ובני השבט נתפסו כמייצגים את "היליד האפריקאי" האידאלי: גברים-לוחמים-רועים אשר משמרים בקנאות מסורת ומנהגים עתיקים (Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994; Hodgson, 2001; Galaty, 2002; Salazar, 2009; Salazar, 2006; Hughes, 2006a; Wijngaarden, 2010; Salazar, 2018; Bruner, 2001). הם נתפשו כבניה של תרבות נחותה (יחסית לתרבות המערבית) אך "אצילה" ולכן נעלה על תרבויותיהם של בני קבוצות אתניות אחרות באפריקה. המסאי תוארו לפיכך כ"פראים האצילים" האידאליים (Waller, 1993; Wijngaarden, 2010). עם זאת, חוקרים אירופאים, חיילים ופקידים קולוניאליים, תיארו את המסאי גם כ"עם צמא דם" (Neumann, 1995), אלים

ולוחמני. תהליכי אקזוטיזציה ודמוניזציה אלה הפכו את המסאי לאטרקציה תיירותית יוצאת דופן (Hughes, 2006b).

דימוי "הלוחם הפרימיטיבי" שהמסאי ייצגו, והתפיסה המקובלת של אבולוציה חברתית ותרבותית (Frazer, 1923, Tylor, 1871) שבה החזיקו האירופאים, שימשו בסיס גם למדיניות המפלה והגזענית של השלטון הטנוני העצמאי כלפי בני המסאי (Kratz & Gordon, 2002; Sobania, 2002), אשר הוגבלו בתקופה שבין סוף שנות השישים לתחילת שנות השבעים של המאה הקודמת למרחבים שנתפסו בעיני השלטון כהולמים למה שהוגדר על ידי השלטון "אופיים הפראיים". כך למשל המסאי הופרדו מהנוסעים הטנונים האחרים בתחבורה הציבורית באמצעות מושבים מיוחדים באזור נפרד וסגור, בטענה כי ריחם רע והם מסוכנים לציבור משום שהם מסתובבים חמושים וחצי-עירומים (Talle, 1999).

לאחר היציאה לעצמאות ב 1961, השלטון העצמאי חתר לעצב את טנוניה כאומה סוציאליסטית בעלת תרבות וערכים לאומיים מודרניים (Kirkegaard, 2001). מתוך כלל הזהויות האתניות המגוונות שהרכיבו את החברה בטנוניה, נבחרו בני המסאי לשמש כסמל של המדינה הטנונית, כביטוי למדיניות התרבות הלאומית הדה-קולוניאלית, ולשם הדגשת תרבות "אפריקאית" אותנטית ששרדה למרות הכיבוש הקולוניאלי. כך למשל, בשנותיה הראשונות של המדינה החדשה (עד 1969), הופיעה דמותו של לוחם מסאי צעיר נושא חנית על שטר של מאה שילינג שהדפיס הבנק הלאומי (Wijngaarden, 2010).

בד בבד התייחס השלטון הטנוני הסוציאליסטי אל בני המסאי כדוגמה לנחשלות, מכיוון שהם לא התאימו, ואף התנגדו אקטיבית, לתוכניות הפיתוח של טנוניה כמדינה מודרנית ומאוחדת מבחינה לאומית-תרבותית, אשר מושתתת על ערכים אוניברסליים של קדמה וטכנוקרטיה. שמרנותם התרבותית של בני המסאי נתפסה בעיני הממשל כמכשול לפיתוח ולכן ננקטו פעולות שנועדו לתקן זאת: כך למשל הוגדרו אזורי המחיה של המסאי כ"מסורתיים" ולפיכך כנוזקים לפיתוח ולהתקדמות. המדינה אף יצאה בקמפיין ייעודי: Operation Dress-Up, שמטרתו הייתה לגרום לבני מסאי באופן ספציפי לנטוש את גלימותיהם האדומות ולעבור ללבוש מערבי אשר נתפס כמודרני. הקמפיין כלל בין השאר איסור על כניסה למוסדות רפואיים, למסעדות ולתחבורה ציבורית בלבוש שאינו מערבי (Schneider, 2006; Talle, 1999).

בטנוניה העכשווית התמונה כמעט הפוכה: תרבותם של בני המסאי, אשר מונים יותר מ-430,000 נפש (Hooli, 2017), הפכה לסמל לאומי ולמוטיב תיירותי מרכזי. תמונותיהם בלבוש מסורתי מלא מוצגות באתר הרשמי של מועצת התיירות הלאומית, בפרסומות ובשלטי חוצות,

והממשלה מתגאה בכך שהם השבט הידוע והצבעוני ביותר מבין 127 הקבוצות האתניות המרכיבות את האומה הטנונית (Wijngaarden, 2010). תיירים אירופאים רבים מוסיפים להתעניין בבני המסאי, אך במקום להביא אותם לאירופה כחלק מתערוכה, הם מבקרים בכפריהם במסגרת טיולי ספארי בשמורות בקניה ובטנזניה (Ritsma and Ongaro, 2002).

למרות המעמד התיירותי-תרבותי שעוצב עבורם, בני המסאי הם למעשה מן העניים במדינה (Coast & Ernestina, 2002) ומשתייכים לאחת מהקבוצות המודרות ביותר בטנזניה (Grander, 2016). מציאות זו החמירה כאשר המדינה החילה הגבלות שונות כגון מגורי קבע, איסור על ציד, הימנעות ממאבק אלים, וצמצום שטחי מחיה ומרעה, אשר פגעו קשות באורח חייהם ובתפקידיהם המסורתיים, ובמיוחד בקבוצת הגיל של הלוחמים הצעירים ה-Morani (Woodhouse & McCabe, 2018; Zahra et al, 2015; Gardner, 2016). אלה, לצד גידול מהיר באוכלוסייה, אילצו את בני המסאי לחפש אמצעי פרנסה חלופיים. כך הפכה התיירות לאחד ממקורות ההכנסה החדשים והחשובים ביותר שלהם (Hooli, 2017; Grander, 2016) ונתיב מרכזי של בני שכבת הלוחמים הצעירים להצטרף אל סביבות קוסמופוליטיות, לשפר את מצבם הכלכלי, ליצור קשרים בין-לאומיים, לזכות בחינוך ולהתוודע לטכנולוגיה מודרנית (Wijngaarden, 2010).

התיירים והמסאי

במאמר אייקוני משנת 1994, מתואר כיצד משתתפים בני המסאי בייצוג היחסים האתניים הקולוניאליים ומאמצים את תפקיד ה"פרא האציל" במסגרת התיירות המודרנית באמצעות ביום של הווה אתנוגרפי שנבנה בקפידה ובשיתוף פעולה עם מעסיקיהם הלבנים. הכותבים טוענים כי תיירות מסוג זה מעניקה לשבטיות ולקולוניאליזם הזדמנות שנייה על ידי הצבת בני המסאי כייצוג של "העצמי הפרימיטיבי" והפצת דימוי זה למטרות רווח (Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994).

במאמר מאוחר יותר, טוען Bruner כי הדימוי הקולוניאלי של המסאי עבר שינוי בעידן הפוסטקולוניאלי המאוחר: מ"פראים אצילים" הפכו בני המסאי ל"פרימיטיביים ידידותיים" (pleasant primitives), דהיינו המקבילה האנושית של מלך האריות ביצירה המפורסמת של דיסני: חית בר טורפת ורצחנית אשר הופכת בסרט לדמות חביבה וערכית (Bruner, 2001). הוא מתאר כיצד בזמן הפעילות התיירותית, כשהם לבושים בגלימותיהם האדומות, חמושים בכלי נשק ומעוטרים בתכשיטי החרוזים, והסנדלים - מתאימים צעירי המסאי את הפרקטיקות שלהם לציפיות התיירים ומתנהגים כפי שלוחמי מסאי "אמורים להתנהג", אולם בצורה שאינה מאיימת על התיירים. הם עושים זאת אף על פי שבמרחבים לא-תיירותיים הם מנהלים אורח חיים דומה מאוד לזה שמנהלים

התיירים אשר צופים בהם (Bruner, 2001). יתר על כן, החרוזים שמהם הם מייצרים את תכשיטיהם מיובאים מהודו ומצ'יה, והגלימות האדומות מיובאות מסקוטלנד (Wijngaarden, 2010). הדימוי המיוחס להם, של הרועה-הצייד-הלוחם, משתלב היטב בנופי הסוואנה, כך שפעמים רבות התיירים המבקרים בארץ המסאי (Maasai Land) מתייחסים אליהם כאל חלק אינטגרלי מעולם חיות הבר של אפריקה (Ritsma & Ongaro, 2002). תפיסה זו הולמת את האופן שבו מתייחסת המודרניות לחברות מסורתיות ככאלו שמשלבות אותנטיות ואלימות, (Cohen & Kennedy, 2007), ובכך מגבירה את הפופולריות שלהם בקרב התיירים (Wijngaarden, 2010).

במפגש בין המסאי לתיירים המערביים, הראשונים יוצאים מגדרם כדי ללמוד את השפה, הבדיחות, הסלנג, ההרגלים וצורות הביטוי הרלוונטיות של תיירים מארצות ספציפיות, להם הם משווקים את עצמם. התיירים לעומתם שומרים על הגבולות אותם ציפו למצוא - ללא התמודדות עם שבירת מוסכמות וגבולות, וללא ויתור על דימוי "הפרא האציל" (Salazar, 2006). התנהלות זו מאפשרת למסאי להימנע מקונפליקט שביסודו מונח החשש שאם יאמצו דפוסי התנהגות וחיים מודרניים, הם יאבדו את היתרון היחסי שמסב אליהם את תשומת ליבם ואת כספם של התיירים (Waller, 1993; Salazar: 2006). הפעילות התיירותית מאפשרת להם להסתגל לעולם החדש בעזרת פרקטיקות שמבטאות את זהותם האתנית המסורתית, אשר הופכת למקור הכנסה מרכזי (Wijngaarden, 2010).

לאור הצמיחה המתמדת במספר התיירים והפופולריות הגוברת של התיירות האקולוגית, התרבותית והאתנית בעשורים האחרונים, הולך וצומח מספרם של הגברים הצעירים מקבוצת המסאי בטנזניה אשר מעורבים במידה זו או אחרת בענף התיירות ובתהליך ההבניה של עצמם כאובייקט תיירותי (Hooli, 2017).

תיירות והמסאי בזנזיבר

האי זנזיבר היה מרכז לסחר עבדים במזרח אפריקה עד שהפך לטריטוריית חסות בריטית ב-1895. האי זכה בעצמאות ב-1963, והחיבור עם טנגניקה (שיצר את טנזניה) התרחש שנה לאחר מכן (Bakari, 2001). זנזיבר הוא ארכיפלג גדול הממוקם כ-32 ק"מ מחופי טנזניה, אשר כולל שני איים גדולים: אונג'יה (Unguja) ופמבה (Pemba), ועוד כ-50 איים קטנים. 64% מאוכלוסיית המחוז מתרכזת באונג'יה, כשליש מתוכם בבירת האי Stone Town, והשאר מתגוררים באי פמבה (Sharply & Ussi, 2014). הפעילות התיירותית מתרכזת בעיקר באי אונג'יה. כ-60% מחדרי המלון במחוז ממוקמים בחלק הצפוני של האי, 15% בחלק הדרומי, 17% בסטון טאון הבירה והיתר באי פמבה (Haji, 2018).

איור 2: שדה המחקר : הארכיפלג זנזיבר, האי Unguja והחופים Nungwi & Paje.

החופים, שוניות האלמוגים, האקלים הטרופי, הצמחייה השופעת וחיות הבר: צבי ענק, קופי קולומבוס ודולפינים, עונים על כמיהתם של התיירים לחוויות אקזוטיות. אלה לצד היסטוריה עשירה ותרבות מגוונת הפכו למרכיבים בשיווק של זנזיבר כמוקד משיכה תיירותי (Kirkegaard, 2001). בעשורים האחרונים גברה תלותה של כלכלת זנזיבר בהכנסות מענף התיירות, שהוא מקור המט"ח הגדול ביותר שלה. בשנת 2018, תרמה התיירות כ-28% מתמ"ג האיים ו-82% מרווחי מטבע החוץ שלה. בשנת 2017, ייצר הענף כ-22,000 משרות ישירות וכ-50,000 משרות עקיפות לאוכלוסייה המונה כ-1.4 מיליון איש. שירותי האירוח והמזון הרוויחו כ-135 מיליון דולר מכ-520,809 כניסות תיירים בשנת 2018, כ-260 דולר לכל תייר בכל ביקור. צמיחה זו הייתה גבוהה מהמצופה ביחס למדיניות הפיתוח בזנזיבר מ-2003, שכיוונה ל-500,000 כניסות תיירים בשנה ב-2020 (World Bank, 2019).

הענף נשען בעיקר על תיירים ממדינות אירופה (כ-60%), כאשר איטליה היא המרכזית שבהן. סקנדינביה, ארצות הברית וקנדה הם מקורות חשובים נוספים (Wineaster, 2013). כמחצית מן התיירים הם מטיילים עצמאיים, והשאר מגיעים במסגרת חבילות נפש. חלקם מגיעים לחופשת חוף באי אשר נמשכת כמה ימים. אחרים מחלקים את זמנם בין ביקור בקילימנג'ירו או בספארי ביבשת, ולאחריו ביקור בזנזיבר (World Bank, 2019; Sharply & Ussi, 2014; Wineaster, 2013).

השהות עצמה היא בעיקר בחופים, בשילוב עם ביקור קצר בסטון טאון החלק העתיק של בירת האי. בעונת הגשמים (מרס עד יולי), האי ריק כמעט לחלוטין מתיירים, ורוב עסקי התיירות מושבתים (Sharply & Ussi, 2014).

האטרקטיביות של האי כיעד תיירותי לא נעלמה מעיניהם של תושבי המקום ושל מהגרי עבודה מן היבשת, אשר נוהרים לזנזיבר כדי להתפרנס. בין המהגרים מן היבשת נמצאים גם לוחמי המסאי הצעירים. התנועה שלהם לאי החלה בסוף המאה שעברה, כאשר ראשוני המסאי הגיעו כשומרים באתרי הבנייה של אתרי נופש, וככל שאלו התרבו, גבר הצורך במאבטחים, והמסאי ענו על הצורך הזה. המוניטין שלהם כלוחמים עזי לב, חזקים ונאמנים, לצד קשריהם החברתיים המועטים עם האוכלוסייה המקומית (אשר מונעים שיתוף פעולה עם מערכות פשע מקומיות), וכן שכרם הנמוך ומראם האקזוטי, הפכו אותם למועמדים המושלמים לתפקידי שמירה בבתי המלון ועסקים תיירותיים אחרים.

בהדרגה הוסיפו השומרים בני המסאי גם מופעי ריקוד במלונות עבור התיירים. מאוחר יותר, כאשר בני מסאי נוספים הגיעו לאי ורכשו מיומנויות, חוויות וידע בענף התיירות, הם החלו למכור מזכרות לתיירים. מרכולתם כוללת פסלי עץ, ציורים, תכשיטים בדוגמאות מסאי, ועוד מגוון מזכרות המכוונות לטעם האירופי. חלק מצעירי המסאי מספקים גם שירותי מין בתשלום, בעיקר לנשים אירופיות (Avieli & Sermoneta, 2020; Hooli, 2017; Salazar, 2018).

איור 3: מסאי מציעים את מרכולתם לתיירים על החוף, פג'ה, 11.8.19

כאן המקום לשוב ולהדגיש כי בני המסאי לא ביקרו או עבדו בזנזיבר עד לראשית האלף הנוכחי. יתר על כן, בתרבות המסאי קיימת רתיעה עזה ממים, מהפלגה ומאכילת דגים, ועצם

נוכחותם באי מעידה על פריצה משמעותית של סייגים תרבותיים. הגירת העבודה העונתית שלהם לאי היא לפיכך חדשה, מתרחשת בהקשר כלכלי-חברתי גלובלי, וקשורה בטבורה בתעשיית התיירות (Hooli ibid.).

אחת הדרכים לכוון מרחב פיזי או חברתי מסויים כיעד תיירותי או כאטרקציה תיירותית היא הדגשת הפן החומרי הייחודי לו: הבתים בהם מתגוררים המקומיים, הכלים שהם משתמשים בהם, הבגדים שהם לובשים והמזון שהם אוכלים, משמשים עדות מוחשית לכך שהם זרים לעולמו של התייר ושונים ממנו באופן ברור ומוחשי. לצד הדגשת הייחוד החומרי, מתבצעת לא פעם הסתרה אקטיבית של היבטים חומריים שהם ארציים ונורמטיביים בתרבות המוצא של התיירים (Urry, 2002). גם דמותם של בני המסאי שורטטה באופן הזה לאורך היסטוריית המפגש שלהם עם המערב, כאשר הייחודיות שלהם הוצגה ככזאת שנשענת על מופעים חומריים: גלימותיהם האדומות, כלי נשקם (חניתות, חרבות, אלות ופגיונות), תכשיטי החרוזים שלהם, סנדלי העור שהם נועלים, גופם התמיר והשרירי, וגם הבשר, החלב והדם שהם אוכלים.

הספרות האקדמית עסקה רבות במרכיבים חומריים-תרבותיים אלו "בסביבתם הטבעית": אזורי השמורות בקניה ובטנזניה בהם חיים בני המסאי, וכן בסוגיית האותנטיות של בני המסאי כאובייקט תיירותי (Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994; Hodgson, 2001; Galaty, 2002; Salazar, 2009; Salazar, 2006; Hughes, 2006a; Wijngaarden, 2010; Salazar, 2018; Bruner, 2001). יש לציין, כי במאמר זה איננו מתכוונים לעסוק בסוגיות אלו ואיננו מתיימרים לספק אתנוגרפיה מקיפה של המסאי בזנזיבר.¹

על אורחים ומארחים

אינטראקציות בין מארחים לאורחים הן הנושא המרכזי באנתרופולוגיה של התיירות מאז שנות השבעים, תוך נטייה להדגיש השינויים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים, השליליים בדר"כ, אשר גורם המפגש לקהילות המארחות (MacCannell, 1976; Smith, 1977, 1989). דגש זה מניח חלוקה בינארית בין מארחים לאורחים. כך למשל, מארחים (מקומיים) מתוארים כטריטוריאליים וסטטיים ואילו האורחים (התיירים) נתפשים כניידים (Nash, 1981; Sherlock, 2001; Picken, 2006; Chambers, 2007). בהדרגה התגבשה גם התפיסה כי תיירים ומטיילים אינם אורחים בלבד אלה צרכני-חויות, והמארחים אמונים על אספקת חוויות אלו (Cohen, 1974).

¹ לקריאה נוספת על המסאי בזנזיבר במאמר קודם של הכותבים, ראו: Avieli, N., & Sermoneta, T. "Maasai on the phone: materiality, tourism, and the extraordinary in Zanzibar". *Humanities and Social Sciences Communications*, 7(2020), 1-10.

(Leiper, 1979). הבעיה המרכזית בהנחות הללו הייתה בהתעלמות מן המוביליות הגוברת ומתהליכי גלובליזציה, אשר משפיעים על "המארחים" לא פחות מאשר על "האורחים", מערערים קטגוריות יציבות לכאורה של מרחב וזהות, והופכים את תפקידי "האורח" ו"המארח" לנזילים ודינאמיים (Molz & Gibson, 2007, p. 7). כך למשל, מארחים יכולים להיות מהגרי עבודה, או לצאת בעצמם למסעות תיירותיים, ואילו אורחים עשויים לבחור ולהתיישב ביעד ולהפוך למארחים בעצמם. למרות זאת, השימוש בקטגוריות "אורחים" ו"מארחים" נשמר במסגרת השיח התיירותי וגם בכתיבה האקדמית, והן מוסיפות לשמש כקטגוריות יסוד במסגרת הדיון בתופעות תיירותיות (Sherlock, 2001; McNaughton, 2006), ובעיקר בזה הממוקד בהשפעות חברתיות ותרבותיות (Putova, 2018).

הנושא שאנו מעוניינים לדון בו הוא המפגש בין התיירים המערביים, האורחים לכאורה, לבין המארחים מקומיים (בני האי ומהגרים מן היבשת), לבין בני והמסאי אשר מגיעים לעבוד באי בעונת התיירות, ועל האופנים בהם מפגש זה ממוסגר ומתווך דרך המרכיבים החומריים שמגדירים את המסאי בזנזיבר: גלימות וחניטות כמו גם סמרטפונים ומשקפי שמש. הבעיה העיקרית שעמה אנחנו מתמודדים היא, כיצד בני המסאי, התיירים הזרים ובני האי חווים את נוכחותם של המסאי במרחבים התיירותיים באי. אנו טוענים כי המפגש על החוף, אשר ממוסגר באמצעות המרכיבים המטריאליים המסורתיים והמודרניים גם יחד, מייצר בלבול ואי נוחות אשר מפרקים את ההגדרות הקלאסיות שעליהם מבוסס השדה התיירותי ומאלץ את כל השותפים לאינטראקציה לבחון ולארגן מחדש את המשמעויות שהם מעניקים למפגש על החוף.²

מתודולוגיה

מאמר זה נולד ממפגש מקרי בחופשה, ומתשוקה גדולה ליבשת אפריקה (של הכותבת) ולשפת הים (של הכותב), ומתבסס על שני פרקים של עבודת שדה אתנוגרפית שנערכו במשך מספר שבועות בספטמבר 2018 (הכותב) וביוני-אוגוסט 2019 (הכותבת) באי אוג'יה, בשני החופים הפופולריים נגווי (Nungwi) וקנדווה (Kendwa), ובחלקו המזרחי של האי בחוף פופולרי נוסף - פג'ה (Paje). המחקר כלל גם שהות בסטון טאון (Stone Town) - הרובע העתיק והתיירותי של בירת

² לקריאה נוספת על השימושים השונים של קהילות הנתפסות כמסורתיות באמצעים טכנולוגיים ומודרניים ראו: Hahn, A. "Nomadic digital ethnography and engagement", *Nomadic Peoples*, 24(2020), pp.299-311.; Vladimirova, V.K. "We are Reindeer People, We Come from Reindeer." *Reindeer Herding in Representations of the Sami in Russia*. *Acta Borealia*, 28(2011), pp.89-113.; Iselin, L. "Teahouses and Telephones: Mobile Communication and Spatial Practices of Tibetan Herders in Southern Amdo". *Inner Asia*, 18(2016), pp.37-57.; Doron, A. "Encountering the 'other': Pilgrims, tourists and boatmen in the city of Varanasi". *The Australian journal of anthropology*, 16(2005), pp.157-178.

האי Zanzibar Town. במהלך עבודת השדה שהו הכותבים במלונות והוסטלים כאשר החומר האתנוגרפי נאסף באמצעות תצפית משתתפת אתנוגרפית שהתקיימה על החוף ובאזורים אחרים בהם שהו בני המסאי ותיירים זרים, ואשר כללה מגוון אינטראקציות כגון שיחות, טיולים משותפים, ארוחות, השתתפות במסיבות, צפייה במופעי ריקוד, מפגשים חברתיים, טקסים ועוד. בני המסאי וטנזנים אחרים קטלגו אותנו כתיירים לבנים בחופשה, על כל המאפיינים הנלווים לכך ובעיקר הנחות על אמצעים והשכלה. למרות שהקפדנו לציין בשלבים מוקדמים של האינטראקציה שלנו עם בני המסאי, תושבי האי, טנזנים מן היבשת ותיירים ממגוון ארצות שאנחנו עוסקים במחקר, הנחה ראשונית זו לגבי זהותנו השפיעה על אופי היחסים עם בני שיחנו. גם אנחנו כחוקרים לא יכולנו להימנע לחלוטין מלהשקיף על השדה מנקודת מבט תיירותית. נוסף על כך, הכותב שהה בשדה יחד עם בת זוגו, ואילו הכותבת שהתה בשדה לבדה- הבדל אשר השפיע על האינטראקציות שלנו עם בני שיחנו.

קיימנו 27 ראיונות עומק חצי מובנים: 11 עם בני המסאי עצמם, 10 עם תיירים מארצות שונות: קנדה (2), גרמניה (2), ישראל (2), פולין (1), ניו זילנד (1), מצרים (1), צ'כיה (1), וכן 6 ראיונות עם אזרחים טנזניים- בני זנזיבר ומהגרים מן היבשת. המרואיינים כולם נבחרו באופן רנדומלי על בסיס השהייה בחוף, אך אלו שקוימו איתם ראיונות עומק נבחרו כיוון שיכולנו לנהל עמם שיחה מעמיקה באנגלית, שכן שאיננו דוברים סוהילית או מאא (Maa) - שפת המסאי, ואילו אנגלית ברמות שונות הייתה השפה המשותפת לאזרחים, המארחים והאחרים בשדה המחקר שלנו. בני מסאי אלו הסבירו לנו שרכשו את האנגלית שלהם במסגרות חינוכיות שונות, אך בעיקר על החוף - במסגרת האינטראקציה שלהם עם התיירים. בנוסף, ערכנו כמות נכבדת של שיחות עם אינפורמנטים מגוונים: שוטרים מקומיים, בעלי עסקים, מסאי, "נערי חוף" ותיירים. השיחות הקצרות עם עשרות המרואיינים על החוף עזרו לתמוך בהבנה כי אלו שנבחרו לראיונות עומק אכן מהווים מדגם מייצג ברמה כזו או אחרת.

מקרב המסאי רואיינו גברים רווקים בני 23-35 אשר שייכים לקבוצת הגיל של המורני (Morani) "הלוחמים": בוגרים שעברו טקס מילה אך טרם נישאו, ואשר מהווים רוב מוחלט מקרב בני המסאי אשר מגיעים לעבוד בזנזיבר. אמנם ישנן מספר נשים בנות מסאי על החוף, אך האנגלית שלהן הייתה בסיסית מכדי לקיים עמן ראיונות מסודרים. השאלות בראיונות נגעו לרקע הכללי של המרואיינים - מצבם משפחתי, רמת השכלתם, חיי היום-יום שלהם בבתיהם ובזנזיבר, המוטיבציות העקרויות להגעתם לזנזיבר, מערכות היחסים בינם לבין בני מסאי אחרים ובני קבוצות אחרות, מחשבותיהם ורגשותיהם בנוגע לעבודתם ולאופני פרנסתם באי, ועל חוויותיהם בזנזיבר. עוד נשאלו המרואיינים על תכניות עתידיות, דברים חדשים שחוו ולמדו בזנזיבר וכן על ערכים, תרבות ומסורת.

התיירים בזנזיבר נחלקו לשתי קבוצות מרכזיות: תרמילאים בעלי תקציב נמוך ותיירים אשר מגיעים לחופשה יקרה יותר. משך השהות הממוצע בזנזיבר של התיירים עמם שוחחנו עמד על כחמישה עד שבעה ימים. מעטים מן התיירים ביקרו בעבר בזנזיבר, ורובם ציינו שאין להם כוונה לשוב לאי לאחר החופשה הנוכחית. האוכלוסייה המקומית התחלקה לשתי קבוצות מרכזיות: בני זנזיבר ומהגרי עבודה שהגיעו לאי מן היבשת, בעיקר עקב הזדמנויות תעסוקה. למעשה, רוב מוחלט של המרואיינים המקומיים היו למעשה מהגרים "ותיקים" אשר שהו בזנזיבר שש שנים ויותר, ואשר תפסו את עצמם כמקומיים. יש לציין כי ילידי האי והמהגרים הוותיקים מן היבשת הציגו עמדות דומות לגבי בני המסאי ולפיכך בחרנו לדון בהם יחד.

לתנאי מזג האוויר השפעה רבה על נוכחותם של התיירים באי, וכפועל יוצא, גם על נוכחותם של בני המסאי בזנזיבר. עונת התיירות מתקיימת בין יוני לאוקטובר: "העונה היבשה" בה לא יורד גשם. במהלך תקופה זו מגיעים בני המסאי לאי, לבדם או בקבוצות קטנות, בדרך כלל בעקבות המלצות של קרובי משפחה או חברים. בחלק מהחופים נדרשים בני המסאי לעסוק במסחר במרחב מוגבל המשמש כמעין שוק (נונגווי וקנדווה). באזורים אחרים (פג'ה), הם מסתובבים עם הסחורה על גבם בשקים גדולים. הם לנים בדרך כלל באזור השוק התחום, או בחדרים מושכרים בכפר הסמוך, שבעה או שמונה גברים בחדר. במהלך השהייה בחופים, התקשורת עם משפחותיהם נעשית באמצעות טלפונים סלולריים ובתדירות גבוהה (על פי עדותם, כשלוש פעמים ביום בממוצע). בעונה הגשומה, שבה התיירים מעטים, הם חוזרים אל כפריהם ביבשת, שם הם עוסקים בעיקר בגידול וברעיית הבקר, ובפעולות חקלאיות שונות. מרבית המרואיינים מקרב בני המסאי לא שקלו להשתקע בזנזיבר ודיברו על תכניות עתידיות הקשורות לבתיהם, כגון רכישה וגידול בקר או נישואין. לטענתם, העבודה על החופים היא זמנית ומשמשת אמצעי קל ומהיר להכנסה. ההשכלה של רבים מהם הסתכמה בשנים ספורות בבית ספר יסודי. חלקם לא למדו במוסד חינוכי פורמלי, בעיקר בגלל הקושי בתשלום שכר הלימוד.

המסאי בעיני התיירים: מלך האריות או Fake Maasai

החווייה התיירותית מעוצבת כך שיודגש המיוחד והיוצא מן הכלל, אשר מובנה בעזרת מגוון אמצעים כגון הטלוויזיה, העיתונות והספרות, שמעצבים את המבט התיירותי (Urry, 2002). מהרמוניות שערכנו בשדה, עולה כי גם המסאי מיוצגים באופן הזה: כמעט כל התיירים ידעו משהו על המסאי עוד לפני שהגיעו לזנזיבר - בעיקר דרך סרטי טבע למיניהם שעסקו באזורי הסוואנות בקניה ובטנזניה, בבעלי החיים הפראיים ובשבט המסאי. חלקם פגשו בני מסאי במסגרת טיולי ספארי שבמהלכם השתתפו בסיוור קצר ובמופע תרבותי באחד הכפרים.

ההקשר בו נחשפו התיירים לבני השבט לפני הגעתם לזנזיבר, בדרך כלל בתוכנית בסגנון נשיונל ג'יאוגרפיק או במסגרת "ספארי" אשר כלל ביקור בשמורות טבע, מסביר במידה רבה את האופן שבו הם תיארו את המסאי בראיונות: "הם גבוהים וחזקים", "הם קופצים גבוה" "הם מסתובבים בקבוצות ושותים חלב עם דם", היו התיאורים שנשמעו שוב ושוב ואשר יצרו אצלנו את התחושה כי הם מדברים על אחת מקבוצות בעלי החיים באזור, ולא על בני אדם. כך לדוגמה, תיאר יאן את הידע המוקדם על בני המסאי עמו הגיע לזנזיבר: "בעלי חיים מעניינים אותי, לכן קראתי גם על המסאי... נחשפתי אליהם לראשונה בספר על חיות אפריקאיות, בפרק שהוקדש להם ותיאר את התרבות שלהם, את החיים שלהם בסוואנה והעיסוק שלהם בבקר" (ננגווי, 29.7). תיאוריהם הנשנים של התיירים מאוששים את טענתם של Bruner & Wijngaarden, שאירופאים מתייחסים אל המסאי כאל חלק מעולם חיות הבר של מזרח אפריקה (Bruner, 2001; Wijngaarden, 2010).

במפגש הבלתי אמצעי המתרחש על החוף, אשר אינו מתווך על ידי צילומי טבע מרהיבים וקריינות מבוזמת, החוויה שונה למדי: הדימוי לו ציפו התיירים, של לוחמים פראיים ופרימיטיביים בגלימות אדומות, אשר צדים אריות ושותים דם מעורב בחלב, נשטף עם הגלים. אמנם היו שם אלמנטים כמו חרבות ואלות, אבל הגברים החמושים בגלימות הארגמן פטפטו ופלרטטו באיטלקית, אנגלית ועברית, העדיפו לשתות קוקה קולה, הציעו לעוברים ושבים סלפי וביקשו מן התיירים לעשות להם לייק בפייסבוק. הניגוד החד בין הפנטזיה שרקמו התיירים בדמיונם לבין החוויה על החוף ערער בקרב התיירים את הדימוי של בני המסאי כלוחמים וציידים עזי נפש וכפראים אצילים. מלבד הלבוש המיוחד והנשק, הם נראו לפתע דומים לשאר המקומיים שעל החוף, ובמידה מסוימת גם לתיירים עצמם.

איור 4: דוכן של מסאי על החוף עם שילוט

באנגלית ובעברית, פג'ה, 5.8.19

ערעור הפנטזיה הוביל לניסיונות נשנים של התיירים להעניק משמעות מחודשת לאינטראקציה שלהם עם בני המסאי. התשובה התדירה ביותר לשאלות בנדון עסקה בכך שהלבוש הייחודי הוא אסטרטגיה שיווקית בלבד שמטרתה להרוויח כסף על חשבון התיירים. כך למשל ציין פטריק: "לדעתי הם מתחזים, הם מנסים למכור את המזכרות בחנויות שלהם, ולכן הם מתלבשים כמו מסאי...נראה לי שמסאי זה סוג של מותג, ולכן זה מקדם מכירות" (1.8.19, נגווי).

בכל הראיונות שקיימנו, גם אם לא נשאלו על כך ישירות, התייחסו בני שיחנו לשאלת "האמיתיות" או האותנטיות של בני המסאי. חלק מן התיירים היו משוכנעים שלוחמי המסאי שפגשו על החוף הם מקומיים שהתחפשו כדי להגדיל את ההכנסה מהתיירים הלבנים: "בגלל שהמסאי מסתובבים על חוף הים, ולא בשמורה שלהם בטנזניה, אני חושד שהם חוזרים הביתה בערב, מחליפים בגדים ורואים נטפליקס... לכן אני לא בטוח כמה זה אותנטי וכמה זה בשביל למשוך תיירים". (אופק, נגווי, 29.7.19). גם טסמני טענה: "הם נראים לא קשורים לכאן, זה מרגיש מזויף והצגה עבור התיירים. אני בטוחה שיש להם בגדים רגילים, ושהם חיים בדיוק כמוני, הם רק מנסים להשיג כסף מתיירים" (נגווי, 1.8.19).

נראה שעבור התיירים, זהותם של בני המסאי על החוף מסתכמת בהופעה החיצונית, אשר נתפשה לפעמים כתחפושת. אולם מהערות מסוימות בראיונות אפשר ללמוד על תמונה מורכבת

יותר: לא רק הלבוש המסורתי מייצר את הדיסוננס שהתיירים חוו, אלא גם, ואולי בעיקר, הערבוב בין ה"מודרני" ל"פרימיטיבי", בין "אפריקה" ל"אירופה", ובין "הרגיל" ל"יוצא הדופן", אשר מאפיינים את בני המסאי בחופי זנזיבר. אנאל, צעיר ישראלי בן 27, סיפר: "הייתי בספארי בטנזניה בשנה שעברה. אני זוכר בעיקר את המסאי. כי הם היו נראים לי "אפריקה" [תנועה של מירכאות], משהו שאנחנו לא רגילים לראות בעולם המערבי, וזה נראה אותנטי בהתחלה. ואז ראינו שיש להם פלאפונים וזה הרגיש כמו הצגה אחת גדולה. נסענו לארושה לכפר של מסאי... עוצר אותך אחד מהם בדרך ומציע סיור בכפר תמורת 25 דולר לגיף. אתה מתלהב, מצפה לראות משהו אותנטי. בתכל'ס, הגענו לשם, החוויה הייתה מאוד תיירותית: עשו קצת ריקודים, הראו לנו את הבתים שלהם וישר לקחו אותנו למתחם עם מלא צמידים וניסו למכור לנו. תוך 20 דקות זה נגמר. יצאתי משם מאוד מאוכזב. ואז, התחלתי לדבר על זה עם המדריך בגיף שלנו. סיפרתי לו שהתאכזבתי לראות שהמסאי מודרניים ושהם חיים בצורה מודרנית כמו כולם. אמרתי לו שזה מרגיש שהם לא באמת מסאי, וזה לא באמת איך שהם חיים, ושהם סתם עושים הצגות על תיירים. המדריך נורא התעצבן עלי ושאל אותי למה אני חושב שזה לא באמת המסאי? האדם הלבן הגיע עם הרבה כסף והם בסך הכול מנצלים הזדמנות. המסאי ראה הזדמנות עסקית, כמו כולם. אתה לא היית מנצל את ההזדמנות הזאת? מה, אתה חושב שהם נהנים לגור בלי חשמל ובלי מים? בלי טלפון ואינטרנט? אין אדם בעולם שלא רוצה מים זורמים בבית שלו" (נגווי, 3.8.19).

גם יעקב, סטודנט למחשבים מפולין שהתגורר כחודשיים בדאר א-סאלם לפני שביקר באי, התייחס לפער שהוא זיהה בין ההתנהגות של בני המסאי על החוף בזנזיבר, לבין ההתנהגות שראה בדאר א-סאלם ובכפר שבו ביקר במהלך ספארי שעשה בטנזניה: "מסאי אמיתיים לא מתנהגים ככה. ראיתי הרבה מהם בדאר א-סאלם, והם לא מתנהגים באופן דומה. הם אמנם לבושים כמו המסאי שעל החוף, אבל הם הרבה יותר פרימיטיביים. כל היום הם פשוט יושבים ברחוב, מוכרים סנדלים שהכינו מעור בכפרים שלהם... את המסאי האלה אני מסוגל לדמיין גרים בכפרים של המסאי, אבל את המסאי שנמצאים כאן, בזנזיבר, לעולם לא. אני די בטוח שהם מקומיים, אני רואה אותם במסיבות, מתחילים עם תיירות כדי להשיג סקס..." (פגיה, 9.8.19).

הפער בין התפיסות על בני המסאי שעמן מגיעים התיירים לאפריקה, לבין האופן שבו הם חווים אותם על החוף, מייצר בלבול, מתח, וחוסר נוחות אשר מחייבים פתרון. הטענה כי בני המסאי "האמיתיים" נמצאים אי שם בסוואנות, ואילו הגברים בגלימות האדומות על החוף בזנזיבר הם מתחזים שאינם ראויים לייצג את "אפריקה" האמתית או את "הפרא האציל" כפי שהמושגים הללו מצטיירים בעיני רוחם, פוטרת את התיירים מלהתמודד עם שבירת הדימוי עמו הם מגיעים ליעדם. המהלך הזה מתכתב היטב עם טענתם של רבים מחוקרי התיירות המערבית באפריקה: התייר

המערבי לא חווה אתגור (שלא לומר ניפוץ) של תפיסותיו במהלך הביקור ביבשת, משום שהדימוי שלו על אפריקה לא נשבר. למעשה, הוא נשמר בהקפדה ומקבל משנה תוקף בעזרת סוכני התיירות (Bruner, 1991; Echtner & Prasad, 2003; Bruner, 2001; Wijngaarden, 2010; Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994). בזניבר ניתן לראות קפיצת מדרגה בתהליך של שימור הדימויים: גם כשהתייר המערבי אינו רואה את מה שהוא מצפה לראות, דהיינו, מסאי "פרימיטיבי", ופוגש במקום זאת במסאי אשר אוחד סמארטפון מודרני ומצלם סלפי בדיוק כמוהו, הוא אינו משנה את תפישתו על אפריקה, זניבר או המסאי, אלא כופה על המציאות להתכנס לגבולות הדמיון שלו ע"י הטענה שמדובר במתחזים ולא בבני מסאי אמיתיים.

איור 5: מסאי עם סמארטפון

בשוק, סטון טאון, 23.7.19

המסאי בעיני המקומיים: מסאי טוב

בניגוד לתיירים, המקומיים חולקים עם בני המסאי מרחב גאוגרפי, היסטורי, תרבותי, פוליטי וחברתי, ולפיכך מכירים ומזהים מגוון ניואנסים, חוויות, ודעות. יתר על כן, המקומיים והמסאי מתחרים אילו באילו על ליבם וכיסם של התיירים המגיעים אל האי. לכן לא הופתענו כאשר במהלך שיחותינו עמם הדגישו שוב ושוב עד כמה הם סולדים מבני המסאי, שהם תיארו כ"רעים",

"גנבים", "מסריחים", ו"טיפשים", אשר "כדאי להיזהר מהם שכן כל מה שמעניין אותם הוא כסף". הבוז שהפגינו המקומיים ותחושת הסכנה שניסו לתאר התבססו על מאפיינים מסוימים, שהבולט בהם הוא פעילותם המינית של בני המסאי בחופים. כך למשל, ג'ומה, כמו מוכרים אחרים על החוף, דיבר בלהט כאשר הזכיר את הנושא: "הם [בני המסאי], רק מחפשים נשים, כי אישה אירופאית זו הזדמנות. הם מסכימים להיות עבדים, אפילו כלבים, בשביל ההזדמנות להיות עם אישה אירופאית" (נגווי, 31.7.19). כך גם עלי, מדריך גלישה, אשר אמר: "הם מתנהגים כאילו הם מוכרים משהו, אבל הם רק מנסים לפתות בנות מזונגו [כינוי מזרח אפריקאי לא/נשים לבנים/נות ולתיירות/ות], הן עשירות, ואם תהיה איתם, תקבל ארוחות חינם" (פגיה, 10.8.19).

לפעילות המינית שיוחסה לבני מסאי נקשרו ערכים שליליים נוספים: טפילות, חוסר כבוד, ומחלות מין: "כמה אנשים חושבים שאם תתלבש כמו מסאי, תהיה לך הזדמנות טובה יותר לפתות בחורה אירופית, אישה לבנה... אנשים מזנויבר לעומת זאת, מתביישים לפתות נשים בצורה הזאת..." (אליפה, פגיה, 8.8.19). ג'קלין, מעסה על החוף, הזהירה את הכותבת מפני קיום יחסי מין עם המסאי: "הם יציעו לך לעשות איתם סקס, אבל לכולם יש איידס, וגם אחרי שאתם מסיימים, הם ירצו ממך כסף בטענה שגרמת להם להפסיד עבודה" (נגווי, 30.7.19). שיח זה מתכתב עם האופן שבו משורטטת פעמים רבות המיניות השחורה. כך למשל, הטלוויזיה והקולנוע מציגים באופן סמוי או גלוי גברים שחורים כהיפר-סקסואליים, עבריינים, סרסורים ו"שחקנים" (Players), שיש להם יכולת לשלוט בנשים ולחלץ מהן משאבים חומריים מבלי להציע תמורה או מחויבות (Collins, 2004).

גם הכישורים החברתיים והתרבותיים של בני המסאי זכו ללעג ולביקורת. כך אמר חמיס: "חלק מהאנשים לא אוהבים אותם [את המסאי] כי הם מתנהגים כמו חיות... הם מאבדים את היכולת לחיות בחברה, אין להם גבולות. לדוגמה, אם מישהו נמצא על החוף וקורא ספר או מאזין למוזיקה באוזניות, כולם כאן מבינים לא להפריע לו. אבל המסאי, לא עושים את זה. הם הולכים ומדברים אתו, מפריעים לו, כמו חיות..." (פגיה, 8.8.19). הלבוש הייחודי של בני המסאי עורר אף הוא תרעומת וביקורת. המקומיים לא התייחסו אליו כאל אלמנט תרבותי או אקזוטי, אלא כסמל לפרימיטיביות ונחשלות. הם טענו כי בני המסאי המשכילים נוטשים את לבושם המסורתי. עצם הבחירה בלבוש המסורתי ביום-יום נתפשה כמוזרה: "הם לובשים את הבגדים המסורתיים שלהם כל יום, למה? זה מוזר. גם לי יש בגדים מסורתיים, אבל אני משתמשת בהם רק לחגים. זה חשוב לשמור על המסורת שלך, אבל גם חשוב להבין שאתה חי בחברה" (מסלינה, פגיה, 9.8.19).

בנוסף על כך, טענו חלק מהמקומיים כי הגברים החמושים, עוטי הגלימות האדומות, אשר מסתובבים על החוף אינם מסאי "אמיתיים". הם הרבו לדבר על היעדר הבקר, שהוא מרכיב מרכזי

ובולט בתרבות המסאי, ועל התנהגויות "לא מסאיות". כך לדוגמה ציין נקופנדה: "הם לא מסאי אמיתיים, הם מסאי דיגיטליים... אין להם פרות, הם אוכלים דגים, יש להם טלפונים... הם לא מסאי אמיתיים אם הם לא חיים עם הפרות שלהם" (נגווי, 1.8.19). ההתייחסויות הללו משקפות היטב את האופן שבו תופסים המקומיים את המסאי: כמתחזים ונוכלים, ו/או כחסרי זהות ומטען תרבותי משל עצמם.

לצד ההתייחסות השלילית, הציגו המקומיים גם תפיסה חיובית, ובמידה רבה גם הפוכה של המסאי. רבים מהמקומיים ציינו כי בני המסאי הם אצילים, גאים, ומגנים על מסורתם, בעוד ששאר הטנזנים ויתרו על מסורותיהם התרבותיות: "המסורת של המסאי היא מסורת חזקה מאוד בטנזניה ובאפריקה כולה. המסורות האחרות מתערבבות עם אנשים לבנים, ומחליפות את הבגדים המסורתיים בבגדים אירופיים. אבל המסאי גאים ונשארים עם הבגדים שלהם - הם לא מעוניינים בשינוי" (הדיגיה, נגווי, 30.7.19). יתר על כן, המקומיים הכירו בערך הכלכלי שהדימוי של המסאי נושא, ואף עשו בו שימוש כאשר מכרו מזכרות הנושאות את דמויות המסאי: "המזכרות שרוב התיירים אוהבים הם בעיקר בגדים שיש עליהם ציורים של מסאי... זה מיוחד ויוצא דופן, תיירים אוהבים את זה" (עלי, קנדווה, 2.8.19). עובדה זו ראויה לציון במיוחד מכיוון שהמסאי הגיעו לזניבר לראשונה ולתקופות קצרות רק בשני העשורים האחרונים ולפיכך חפצי האמנות שלהם או "המזכרות המסאיות" אינן חלק מהרפרטואר התרבותי של זניבר. מכירת "מזכרות מסאיות" בזניבר מעידה על כך שהמקומיים מבינים היטב שהמסאי הם אטרקציה תיירותית. גם "הריקודים המסאיים" שביצעו השומרים בבתי המלון הפכו למוצר צריכה תרבותי: "זה כמו הסמל של ההיסטוריה של אפריקה, של הסוואנה. הם נושאים את אפריקה איתם בגלל שהם חיים ככה, זה נראה טוב ומושך את התיירים" (עומר, פג'ה, 8.8.19).

נראה כי בדומה לתיירים, גם המקומיים חווים את נוכחותם של בני המסאי כמי שמכילה סתירה אשר מתבטאת בעיקר סביב המרכיבים החומריים שלהם. עבור המקומיים, הייחוד החומרי (הגלילות וכלי הנשק) מתפרש כאמצעי מניפולטיבי מחד, וכאלמנט בעל ערך תרבותי וחברתי מאידך. ייתכן כי התפיסות המנוגדות מהוות אף הן טקטיקה להתמודדות עם התיירות, ועם היתרון העסקי שיש לבני מסאי במרחב בשל הופעתם החיצונית: המקומיים מוקיעים את דמותם הפיזית של בני המסאי על החוף, אם באמצעות ייחוס תכונות שליליות, ואם על ידי הגדרתם כמזויפים, וממליצים לתיירים להתרחק מהם. בו בזמן, הם מקפידים להלל את ייחודיותם ואצילותם של בני המסאי על מנת לעודד את התיירים לרכוש מזכרות מסאי. אנשי העסקים המקומיים פועלים למעשה בדומה לסוכני התיירות אשר משמרים את התפיסות התיירותיות אודות אפריקה "האותנטית", גם כאשר המציאות שונה למדי. אולם גם התיירים וגם המקומיים חווים (ומציגים)

את בני המסאי שעל החוף כחיקוי וכזיוף, וזאת בשל חוסר יכולתם להשלים עם הסתירה המתבטאת בנוכחותם הפיזית על החוף: מקומיים וזרים, מודרניים ופרימיטיביים, עכשוויים ומסורתיים, אפריקאים וגלובאליים כאחת.

איור 6 : שוק המסאי על החוף, ננגווי, 27.7.19

בין שני עולמות

עמדתי לסיים את השיחה עם עמנואל כאשר הגיעה לחוף סירה שממנה ירדה קבוצה של כעשרים תיירים איטלקים. התגובה הייתה מיידית: נקודות אדומות של בני מסאי החלו להתקדם מכל קצות החוף לעבר הקבוצה, כמו דבורים שנמשכות לצוף. גם עמנואל שינה כיוון והתקדם לעברם. החלטתי להצטרף אליו... המסאי הובילו את התיירים לגבעה רחוקה יחסית מהמים, ונעמדו בחצי עיגול. התיירים, הבינו שמשו עומד לקרות ושלפו מיד את הסמרטפונים והמצלמות.

המסאי החלו לשיר ולקפוץ לגובה, כל אחד בתורו. נראה שנהנו לא רק מתשומת הלב שקיבלו ומהיכולת להתפאר בקפיצות הגבוהות, אלא גם מעצם השירה והריקוד ומהעובדה שהם נעשו בקבוצה. הסיטואציה לא הייתה מפתיעה, שמעתי על הריקודים האלה, והיה לי ברור שהתיירים יתעדו אותם. ובכל זאת הופתעתי מן המהירות שבה התיירים איבדו עניין במופע. שתי דקות עברו וניכר שרוב הקהל כבר מיצה את החוויה. הרקדנים קלטו מיד את השינוי במצב הרוח, הפסיקו לרקוד ולקחו את התיירים בקבוצות קטנות לעבר אזור השפל, שם פצחו בהסבר מפורט על בעלי החיים שהתחבאו בין האצות: תמנונים, כוכבי ים, קיפודי ים, סרטנים ועוד. עמנואל הראה בקיאות מרשימה בהתחשב בעובדה שפגש לראשונה את האוקיינוס לפני כחודש, כשהגיע לזנזיבר: הוא ידע מי מהם מסוכן ומי לא, איפה אפשר למצוא אותם, איך אוכלים אותם ואיך מחזיקים אותם. בחמש דקות הספיקו המסאי לעשות גם את הדבר הכי מסורתי וגם את הדבר הכי פחות מסורתי שיכלו לעשות כבני שבט המסאי (והכי מקומי שיכלו לעשות כזנזיברים), והכול במה שנראה כניסיון למשוך את תשומת ליבם של התיירים.

איור 7: מסאי מתבוננים בתמונות מהטקסט

Maasai on the lawn (Bruner & Kirshenblatt-Gimblett, 1994)

התיאור מדגים את החוויה המורכבת של נוכחות בני המסאי בזנזיבר, כזרים וכמקומיים גם יחד. ראשית, על אף שאינם יוצאים מן הגבולות הטריטוריאליים של המדינה בה הם חיים, הם יוצאים מאזורי המחיה המסורתיים שלהם. תחושת הזרות שלהם התבטאה בשאיפה המתמדת שהביעו לחזור הביתה, ובגעגועים המוצהרים לפרות שלהם, ובאופן בו שמרו על קשר רציף ויומיומי עם בני משפחותיהם באמצעות הטלפון הסלולרי. גם שאיפותיהם הכלכליות אשר עומדות בבסיסי הגירת העבודה לזנזיבר, רכישת בקר ונישואין, התכתבו עם העולם ממנו הגיעו. בני המסאי בזנזיבר הציגו את עצמן בפנינו כמורני, לוחמי המסאי, אשר הגדלת ההון המשפחתי דרך העבודה על החוף היא שדה הקרב העכשווי שלהם: "אני רוצה לחזור הביתה ולקנות עוד פרות עם הכסף. אבל עכשיו, אני שולח את הכסף למשפחה שלי כדי שיקנו אוכל וישלמו שכר לימוד... אם הייתי נשאר בבית, אף אחד לא היה עובד, זה התפקיד שלי - אני מורני, לוחם" (לינגושו, פגיה, 8.8.19).

הגירה לצורך עבודה מאופיינת לא פעם בהיחלשות משמעותית של רמת הפיקוח על בני הקבוצה המהגרים במרחב החדש, אשר מאפשרת חופש יחסי לפרטים וגם לקבוצה כולה. זה נכון במיוחד לגברים צעירים ורווקים שאינם אחראים ישירות על בני משפחה מדרגה ראשונה. יתר על כן, אם במרחב הביתי מודגשים הציות למערכות ההיררכיות, מערכת המוסר והפרקטיקות המקומיות, הרי שבמרחב ההגירה הערכים והמוסר של קהילת הבית מאבדים מחשיבותם ועצמתם, והדגש מושם על הטמעת ערכים מקומיים שמטרתה ויסות ההתנהגויות של העובדים כקבוצה, במטרה לשמור על הרמוניה עם המרחב החדש, ולהבטיח תועלת כלכלית מקסימלית למהגרים (Mills, 1999; Malan, 2003).

אולם באופן שונה מהמתואר אצל Mills & Malan (שם), ואשר מחזק את טענתנו כי בני המסאי בזנזיבר אינם מהגרי עבודה רגילים, נראה כי המורני מקפידים לשמר מערכת קהילתית אינטנסיבית יחד עם מנגנוני פיקוח שלה. הביטוי הבולט ביותר לבחירה זו מתקיים במערך של מפגשים המכונים "Meeting", אשר נערכים לפחות פעמיים בשבוע בהרכבים שונים, כאשר אחת לתקופה מתקיים מפגש רב משתתפים שאותו מוביל מנהיג הקהילה. המרואיינים התייחסו לפגישות הללו ברצינות רבה ותיארו אלמנטים רבים של ערבות הדדית: "יש לנו פגישות כל יום, אנחנו מדברים הרבה... את חייבת לדעת: הבעיה של מסאי אחד, היא הבעיה של כל המסאיי" (קיסוטה, ננוגווי, 29.7.19). המפגשים מבטאים ומאשררים גם אלמנטים של פיקוח חברתי וענישה: "פעמיים בחודש, נאספים כל המסאי בסטון טאון. כל מי שמשתתף בפגישה צריך לשלם 3,000 שילינג לקופה משותפת, ששייכת לחשבון בנק משותף. על חשבון הבנק ועל הפגישות האלה אחראי המנהיג המקומי ויש עשרה אנשים שמתפקידם לעזור לו לנהל את הפגישות האלה. הכסף שנאסף נועד לכל מסאי שזקוק לעזרה, חולה או שהוא צריך לחזור הביתה ואין לו כסף. המנהיג מחליט אם

לתת לו כסף מהקופה המשותפת או לא... אחד מהדברים שקורים בפגישות האלה, הוא ענישה של מסאי שלא מתנהגים כראוי - למשל כאלה ששותים הרבה, או מתנהגים באלימות" (יוסף, סטון טאון, 27.7.19).

לצד ביטויי הזרות הללו, אשר משמרים את המסגרת החברתית הביתית, תהליך ההגירה מרחיב באופן משמעותי את עולמם החברתי, האינטלקטואלי, והרגשי של הגברים הצעירים והם מתוודעים לאורחות חיים ולמנהגים חדשים. הם לומדים שפות כמו אנגלית ואיטלקית, משחקים כגון כדורעף וביליארד, מיומנויות כגון שחייה, בישול ותחזוקת בית (שהם נאלצים לבצע בשל הניתוק מן המערכת המשפחתית הרגילה). הם מגלים גם את תרבות החוף המודרנית - אשר כוללת מוזיקה, ריקוד, סגנונות התנהגות מסוימים, לבוש ותפריט שונים, לרבות צריכת אלכוהול וסיגריות, מהם נמנעים בדור"כ בני המסאי. ויליאם תיאר זאת בצורה הבאה: "אני אוהב את הבית שלי אבל פה אני אוהב לפגוש אנשים חדשים, ללמוד דברים חדשים, לראות דברים שמעולם לא ראיתי קודם. אורחות חיים שמעולם לא הכרתי. פה אנשים אוכלים דגים, אין להם פרות לדאוג להם, והם חיים באזורים עירוניים- זה משנה את היומיום" (11.8.19, פגיה).

התנהלותם של בני המסאי בזנזיבר מתכתבת עם קורפוס גדל והולך של מחקרים המצביע על כך שהמהגרים אינם פושטים את זהויותיהם הקודמות או את זיקתם התרבותית והחברתית לארץ מוצאם, אלה משתמשים בהם ככלים או כתבניות פרשניות לבניית זהותם האישית והקולקטיבית בחברה אליה הגרו (Lerner et al. 2007). מרבית המהגרים העכשוויים מטפחים מגוון זהויות והזדהויות (Weingrod & Levi, 2006). כתוצאה מכך, קהילות מהגרים קוראות תיגר על גבולות לאומיים ומעודדות רב תרבותיות, היברידיות והתניות תרבותיות מעורבות (Clarke et al. 2007).

חשוב לציין שאנחנו לא קיבלנו את הרושם שבני המסאי עמם בילינו ודיברנו על החוף הם מקומיים בתחפושת. הם הפגינו ידע רב בתרבותם, נשאו סימני היכר פיזיים כגון שן אמצעית תחתונה חסרה, צלקות מסומנות על הפנים, תספורות ייחודיות, חורי עגילים גדולים במיוחד בתנוכי האוזניים, התייחסו למאפייני חיים דומים ודיברו בניהם בשפה שהוצגה לנו כ Maa. אך לאור הטענות אודות התחזות, שאלנו אותם על הנושא. חלק מבני השיח שלנו הכחישו בתוקף את העניין וטענו שתופעה כזו אינה קיימת. חלקם ציינו שהם שמעו שיש בני מסאי מתחזים אך מעולם לא פגשו כזה - ואם יפגשו, ידעו לזהות מיד שמדובר בזיוף. עם זאת, כולם מסגרו את התופעה או את הטענה לתופעה, בקנאה שהמקומיים חשים כלפיהם על הצלחתם הכלכלית בשל ייחודיותם, אשר זוכה לפופולריות בקרב התיירים: "את חושבת שאנחנו אמיתיים? אם את חכמה את תגידי מיד שכן... אנשים אומרים שאנחנו לא אמיתיים בגלל שהם מקנאים בנו, כי מזוננו אוהבים אותנו, ובגלל

שאנחנו כל כך מצליחים, חלקם אפילו מתחפשים אלינו, ואז הם חושבים שכל בני המסאי מזויפים...תיירים גם חושבים ככה לפעמים כי המקומיים משקרים להם כדי שהם יבואו לקנות מהם ולא מאתנו" (מנגו, 8.8.19, פגיה).

דיון: מארחים, אורחים ומה שביניהם

באחד הערבים האחרונים שלי בשדה, ובחסות תחושת הביטחון שסיפקה לי חבורת תיירים מגרמניה, הגעתי למסיבה על החוף. למסיבה נהרו יחד עם התיירים הנלהבים גם מקומיים וגם בני מסאי, חלקם בגלימות אדומות וחלקם בלבוש "רגיל"- טי-שירט וג'ינס. גם כך היה קל להבחין בהם בשל הצמידים שענדו לרגליהם והצלקות השבטיות על פניהם. התחושה הייתה מבלבלת ומתעתעת: תפאורה מאולתרת, אור חלש, אפקטים זולים, ורוב מוחלט של משתתפים כחי עור, אשר יצרו תחושה של "אפריקה". מנגד, מוסיקת הפופ באנגלית, שולחנות הביליארד ותנועות הריקוד המוכרות יצרו תחושה אצלי של "בית" או לפחות של חוויה מוכרת. מצאתי פינה אסטרטגית וסקרתי את המתרחש: לצלילי "Shape of You" (Ed Sheeran, 2017) ניסה פיטר, אחד מבני המסאי שראיינתי מוקדם יותר באותו יום להתחיל בצורה מגושמת עם אחת התיירות. היה לי ברור שהוא לא יודע מה לעשות, כיוון שהוא הסתכל ללא הרף לצדדים וחיקה את תנועות הריקוד של הגברים האחרים סביבו. ליד הבר ישבו שני בני מסאי אשר נראו הלומי אלכוהול למרות שהמסיבה התחילה רק שעה קודם לכן. בפינת המתחם ניצבו שולחנות ביליארד וסביבם קבוצה נוספת של בני מסאי שצפו נלהבים במשחק בין מקומי לתייר. בעצם, חשבתי לעצמי, בני המסאי הם תיירים כאן, בדיוק כמוני, ובסיטואציה הנוכחית אולי אפילו יותר...

איור 8: תחרות ביליארד במסיבה מקומית על החוף, פג'ה, 9.8.19

התיירים המערביים בזנזיבר זוכים בבירור למעמד של "אורחים" שהם ניידים, זמניים, זרים. במהלך ביקורם באי, התיירים פוגשים באופן מבוזר ומתוכנן את המארחים המקומיים (ילידי זנזיבר ומהגרים מהיבשת שהשתקעו באי), וכן את בני המסאי, אשר נתפסים בעיניהם כמקובעים במרחב וקפואים בזמן. עבור התיירים, קטגוריית "המקומיים" כולה, ובמיוחד בני המסאי, נתפסים כאחת מן האטרקציות התיירותיות שהאי האקזוטי מציע. אולם במפגש בין חברי שלושת הקבוצות הללו, ובמיוחד באינטראקציה שבין התיירים הזרים לבני המסאי, החלוקה הבינארית הקלאסית והצפויה מתערערת, וכל מי שלוקח חלק במגוון האינטראקציות על החוף חווה בלבול ואמביוולנטיות.

התיירים פוגשים את האטרקציה התיירותית לה ציפו: גברים כהי עור בעלי גוף שרירי ותמיר, לבושים בגלימות ארגמן, חמושים בחניתות, חרבות ואלות, ומעוטרים בסמלים שבטיים, "פראים אציליים" וצידי אריות שחיים בין חיות הבר בסוואנה. אולם הדימוי הפשטני הזה קורס במהרה, שכן הלוחמים הצעירים מפטפטים באנגלית ובאיטלקית, חובשים משקפי שמש אופנתיים, מנופפים בסמרטפונים שלהם ושמחים לצלם סלפי עם התיירים ולהוסיפם כחברים בפייסבוק - פרקטיקות שקרובות מאוד לתייר, אך רחוקות כל כך מהדימוי אליו ציפו. על מנת להתמודד עם הסתירה ועם חוסר הנוחות שהיא מעוררת, הניחו התיירים עמם שוחחנו כי בני המסאי בזנזיבר הם מזויפים (או, במקרה הטוב, "מקולקלים").

המקומיים, בני האי והמהגרים מן היבשת, מתייחסים אל בני המסאי כאל זרים שאינם שייכים למערך החברתי-כלכלי הזנזיברי, אורחים לא קרואים ופרימיטיביים שמקומם אינו בין בני תרבות. יחד עם זאת, הם רואים בהם נציגים אצילים וגאים של האומה הטנזנית שאליה הם משתייכים, ומכירים בכך שבני המסאי מהווים אטרקציה תיירותית אשר מושכת אורחים לאי. ואכן, רבים מהם מוכרים לתיירים את הדימוי האקזוטי של בני המסאי, כמזכרות ודימויים,

ולעיתים אף ע"י העסקתם בפועל. אולם גם הם טוענים כי בני המסאי, או לפחות חלקם, "מזויפים", שכן הם לא מנהלים לפי כללי ההתנהגות והאתיקה של המסאי, לפחות לא זו שאותה הם מדמיינים. לפיכך, התיירים והמקומיים שותפים לאי הנוחות ולספק בקשר לזהותם של בני המסאי באי, אם כי הסיבות לכך שונות ואפילו הפוכות.

אך בעוד התיירים והמקומיים מתעקשים לדבוק בקטגוריות הדיכוטומיות, בני המסאי מערערים בעצם התנהגותם על המאפיינים הבולטים ביותר של קטגורית "המארחים": סטיות פיזית, חברתית ותרבותית. למעשה, הם מפגינים דינאמיות פיזית וגמישות תרבותית יוצאות דופן: הם נעים הלך ושוב מן היבשת אל האי, ומאורח חיים של רועי בקר אשר חיים בבקתות בוץ אפופות עשן לרביצה על מיטות שיזוף, השתכשכות בים, וריקודים במסיבות. הם ממלאים בהקפדה את התפקיד של אטרקציה תיירותית, לבושים בגלימות ארגמניות וחמושים בנשק מסורתי, ורוקדים בפני האורחים "ריקודים מסאיים". כמהגרי עבודה הם מחפשים באינטנסיביות הזדמנויות כלכליות על החוף, וממלאים תפקיד של "מארחים" אשר מכירים היטב את המרחב ובקיאים בשפה ובמנהגי המקום, אותם הם מתווכים לתיירים. אולם בו בזמן, מכיוון שהם אורחים לרגע בעצמם, הם לומדים לשחות בים, לאכול המבורגר ולשחק כדורעף. כך, הם מדלגים בקלילות ובחינניות בין הקטגוריות הדיכוטומיות לכאורה אשר מבנות את החוויה התיירותית.

הדילוג הזה מתאפשר בעיקר באמצעות המרכיבים החומריים בהם עושים שימוש בני המסאי: מחד הגלימות, כלי הנשק והתכשיטים, ומאידך, הסמרטפונים ומשקפי השמש. בניגוד לתפקיד המסורתי של המופע החומרי בתיירות, אשר מבחין ומגדיר את המקומי כשונה, אקזוטי, ואוטנטי, השימוש בחניתות ובסמרטפונים במקביל מערער על ההבחנות האלו ולמעשה מפרק אותן. שבירת הדיכוטומיות מאפשרת לאתגר ואפילו לשבור את מאזן הכוחות הלא שוויוני שבין התיירים למארחיהם באפריקה, ובמיוחד בין התיירים המערביים לבני המסאי. "הפראים החביבים" אותם מתאר ברונר, שלוקחים חלק בהצגה מבויתת בקפידה אשר מייצרת הבחנה חדה בין האורח המערבי אשר משתתף בדרמה הקולוניאלית-לרגע המשוחזרת עבורו, לבין היליד האפריקאי האוטנטי, מתנהלים בזניבר בצורה שונה מאד. לא עוד אבחנה בין התייר עם הסמרטפון ללוחם עם החנית, אלה דמיון ושותפות. המרכיבים החומריים אשר מקבעים את דמותו של בן המסאי בעיני רוחו התייר המבקר ב"מסאי-לנד" במסגרת ספארי כפרא אציל קפוא במרחב ובזמן, הם אלו אשר מסייעים לשבור את הדימוי הזה בזניבר.

המרחב התיירותי בחופי זניבר חושף בבהירות את נזילותם של התפקידים והקטגוריות בעולם התיירותי הגלובלי: לא עוד הגדרות קוטביות אלא דינאמיות וערבוב, אשר באים לידי ביטוי

דווקא בשל הרבגוניות החומרית אשר מאפיינת את המפגש, ואשר מאפשרת ערעור ושבירה של הדיכוטומיות הקלאסיות עליהם מבוססים לימודי התיירות ככלל, ואלו הנוגעים לאפריקה בפרט.

רשימה ביבליוגרפית:

כתר, ע'. ואברהם, א'. (2010). אסטרטגיות תקשורת לשיווק תיירות באינטרנט במדינות אפריקה.

אופקים בגאוגרפיה, 75, 58-72.

Avieli, N., & Sermoneta, T. (2020). Maasai on the phone: materiality, tourism, and the extraordinary in Zanzibar. *Humanities and Social Sciences Communications*, 7(1), 1-10.

Bakari, M. (2001). *The Democratization Process in Zanzibar: A Retarded Transition*. Hamburg: Institute for African Affairs.

Bruner, E. (1991). Transformation of Self in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 18, 238-250.

Bruner, E., & Kirshenblatt-Gimblett, B. (1994). Maasai on the Lawn: Tourist Realism in East Africa. *Cultural Anthropology*, 9 (4), 435-471.

Bruner, E. (2001). The Maasai and the Lion King: Authenticity, Nationalism, and Globalization in African Tourism. *American Ethnologist*, 28 (4), 881-908.

Burkhart, A., & Medlik, S. (1981). *Tourism: Past, Present and Future*. London: Butterworth Heinemann.

Carter, S. (1998). Tourists' and travelers' social construction of Africa and Asia as risky locations. *Tourism Management*, 19(4), 349-358.

- Chambers, D. (2007). An Agenda for Cutting Edge Research in Tourism. In J. Tribe & D. Airey (Eds.), *Developments in Tourism Research* (pp. 233–245). London: Elsevier Science Ltd.
- Coast, E. (2002). Maasai Socioeconomic Conditions: A Cross Border Comparison. *Human Ecology*, 30 (1), 79-105.
- Cohen, E. (1974). Who is a Tourist? A Conceptual Clarification. *Sociological Review*, 22, 527-555.
- Cohen, E. (1979). A phenomenology of tourist experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201.
- Collins, P. (2004). *Black sexual politics: African Americans, gender, and the new racism*. New York: Routledge.
- Corbey, R. (1993). Ethnographic Showcases, 1870-1930. *Cultural Anthropology*, 8(3), 338-369.
- Echtner, C., & Prasad, P. (2003). The context of third world tourism marketing. *Annals of Tourism Research*, 30 (3), 660-682.
- Fitzgerald, K. H. (2013). Community Payment for Ecosystem Services in the Amboseli Ecosystem: Leasing Land for Livelihoods and Wildlife. African Wildlife Foundation.
- Frankel, J. (2012). The Natural Resource Curse: A Survey of Diagnoses and Some Prescriptions. HKS Faculty Research Working Paper Series RWP12-014, John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- Galaty, J. (2002). How Visual Figures Speak: Narrative Inventions of "the Pastoralist" in East Africa. *Visual Anthropology* 15 (3-4), 347-367.

Gardner, B. (2016). *Selling the Serengeti: The Cultural Politics of Safari Tourism*. University of Georgia Press.

Haji, K. & Hamdu. M. (2018). The Role of Zanzibar Tourism Commission on The Development of Tourism Sector (Case Study Commission of Tourism of Zanzibar. *International Journal of Academic Management Science Research (IJAMSR)*, 2(10), 45-51.

Hobsbawm, E. (1994). *Inventing Traditions* In E. Hobsbawm, & T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition* (pp.1-14). Cambridge: Cambridge University Press.

Hodgson, D. (2001). *Once Intrepid Warriors: Gender, Ethnicity, and the Cultural Politics of Maasai Development*. Bloomington: Indiana University Press.

Hooli, L. (2017). From Warrior to Beach-Boy: Resilience of Maasai in Zanzibar Tourism Business. In J. Cheer & A. Lew (Eds.), *Tourism, Resilience, and Sustainability: Adapting to Social, Political and Economic Change* (pp.103-116). New York: Routledge.

Hughes, L.(2006a). Beautiful Beasts' and Brave Warriors: The Longevity of a Maasai Stereotype. In L. Romanucci-Ross, G.A. de Vos & T. Tsuda (Eds.), *Ethnic Identity: Problems and Prospects for the Twenty-First Century* (pp.246-294). Lanham: Altamira.

Hughes, L. (2006b). *Moving the Maasai: A Colonial Misadventure*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kirkegaard, A. (2001). Tourism Industry and Local Music Culture in Contemporary Zanzibar. In M. Erikson Baaz & M. Palmberg (Eds.), *Same and Other: Negotiating African Identity in Cultural Production* (pp.59-78). Stockholm: Nordik Afrikainstitutet.

Kratz, C., & Gordon, R. (2002). Persistent Popular Images of Pastoralists. *Visual Anthropology*, 15, 247-265.

Leiper, N. (1979). The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist, and the Tourist Industry. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 390-407.

MacCannell, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. NY: Schocken.

McNaughton, D. (2006). The “Host” as Uninvited “Guest”: Hospitality, Violence and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 33(3), 645-666.

Melubo, K., & Carr, A. (2019). Developing indigenous tourism in the bomas: critiquing issues from within the Maasai community in Tanzania. *Journal of Heritage Tourism*, 14(3), 219-232.

Molz, J., & Gibson, S. (2007). Introduction: Mobilizing and Mooring Hospitality. In J. G. Molz & S. Gibson (Eds.), *Mobilizing Hospitality: The Ethics of Social Relations in a Mobile World* (pp. 1–26). Aldershot: Ashgate.

Nash, D. (1981). Tourism as an Anthropological Subject. *Current Anthropology*, 22(5), 461–481.

Nelson, F. (2012). Blessing or curse? The political economy of tourism development in Tanzania. *Journal of Sustainable Tourism*, 20, 359-375.

Neumann, R. (1995). Ways of Seeing Africa: Colonial Recasting of African Society and Landscape in Serengeti National Park. *Ecumene*, 2(2), 149-169.

Opoku, R., & Hinson, R. (2006). Online brand personalities: An exploratory analysis of selected African countries. *Place Branding*, 2, 118-129.

Picken, F. (2006). From Tourist Looking-Glass to Analytical Carousels: Navigating Tourism through Relations and Context. *Current Issues in Tourism*, 9(2), 158–170.

Putova, B. (2018). Anthropology of Tourism: Researching Interactions between Hosts and Guests. *Czech Journal of Tourism*, 7(1), 71-92.

Ritsma, N., & Ongaro, S. (2002). The Commodification and Commercialization of Maasai Culture: Will Cultural Manyattas Withstand the 21st century? In J. Akama & P. Sterry (Eds.), *Cultural Tourism in Africa: Strategies for the new Millennium* (pp.127-135). Kenya, Arnhem: Association for Tourism and Leisure Education.

Saarinen, J., & Manwa, H. (2008). Tourism as a Socio-Cultural Encounter: Host-Guest Relations in Tourism Development in Botswana. *Botswana Notes and Records*, 39, 43-53.

Salazar, N. (2006). Touristifying Tanzania: Local Guides, Global Discourse. *Annals of Tourism Research*, 33(3), 833-852.

Salazar, N. (2009). Imaged or Imagined? Cultural Representations and the "Tourismification" of Peoples and Places. *Cahiers D'Études Africaines*, 49 (193/194), 49-71.

Salazar, N. (2011). Tanzanian Migration Imaginaries. In R. Cohen & G. Jonsson (Eds.), *Migration and Culture* (pp.673-687). Cheltenham: Edward Elgar.

Salazar, N. (2018). The Maasai as paradoxical icons of tourism (im)mobility. In A.C, Bunten & N.H, Graburn (Eds.), *Indigenous tourism movements* (pp.56-72). Toronto: University of Toronto Press.

Schneider, L. (2006). The Maasai's New Clothes: A Developmentalist Modernity and Its Exclusions. *Africa Today* 53 (1) , 101-131.

Sharply, R. & Ussi, M. (2014). Tourism and Governance in Small Island Developing States (SIDS): The Case of Zanzibar. *J. Tourism Res*, 16, 87-96.

Sherlock, K. (2001). Revisiting the Concept of Hosts and Guests. *Tourism Studies*, 1, 271–295.

Smith, V. L. (Ed.). (1977). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Smith, V. L. (Ed.). (1989). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sobania, N. (2002). But Where Are the Cattle? Popular Images of Maasai and Zulu across the Twentieth Century. *Visual Anthropology*, 15 ,313-346.

Stock, R. (2004). *Africa South of the Sahara: A Geographical Interpretation*. New York: Guilford Press.

Talle, A. (1999). Pastoralists at the Border: Maasai Poverty and the Development Discourse in Tanzania. In D.M. Anderson, & V. Broch-Due (Eds.), *The Poor Are Not Us: Poverty and Pastoralism in Eastern Africa* (pp.106-124). Oxford: James Currey.

Urry, J. (1992). *The Tourist Gaze*. London: Sage.

Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Society*. London: Sage.

Waller, R. (1993). Acceptees & Aliens: Kikuyu Settlement in Maasailand. In T. Spear, and R. Waller (Eds.), *Being Maasai: Ethnicity & Identity in East Africa*. Athens: Ohio University Press.

Walker, S., & Rasamimanana, J. (1993). Tarzan in the classroom: How "educational" films mythologize Africa and miseducate Americans. *Journal of Negro Education*, 62(1), 3-23.

Walter, P. G. (2016). Travelers' experiences of authenticity in "hill tribe" tourism in Northern Thailand. *Tourist Studies*, 16(2), 213-230.

Wineaster, A. (2013). Leakages in the tourism systems: Case of Zanzibar. *Tourism Review*, 68 (1), 62-75.

Wijngaarden, V. (2010). Cosmopolitan Savages: The Challenging Art of Selling African Culture to Tourists. *Etnofoor* 22(2), 98-125.

World Bank. (July, 2019). Zanzibar: A Pathway to Tourism for All Integrated Strategic Action Plan July 2019.

Woodhouse, E., & McCabe, J. T. (2018). Well-being and conservation: Diversity and change in visions of a good life among the Maasai of northern Tanzania. *Ecology and Society*, 23(1), Article 43.

Zahra, A., Booth, L., Njagi, L., & Stephanou, E. (2015). The Warrior's Dilemma: Can Maasai Culture Persist in a Changing World?. *Consilience*, 13, 300-311.

Hahn, A., 2020. Nomadic digital ethnography and engagement. *Nomadic Peoples*, 24(2), pp.299-311.

Vladimirova, V.K., 2011. "We are Reindeer People, We Come from Reindeer." Reindeer Herding in Representations of the Sami in Russia. *Acta Borealia*, 28(1), pp.89-113.

Iselin, L., 2016. Teahouses and Telephones: Mobile Communication and Spatial Practices of Tibetan Herders in Southern Amdo. *Inner Asia*, 18(1), pp.37-57.

Doron, A., 2005. Encountering the 'other': Pilgrims, tourists and boatmen in the city of Varanasi. *The Australian journal of anthropology*, 16(2), pp.157-178.